

VETENSKAP SOM FRÄLSNING

”Idag, när politiken inte övertygar ens som underhållning, har vetenskapen tagit rollen som mänsklighetens frälsare.” Så skriver den brittiske politiske filosofen John Gray. Utvecklingen inom forskningsvärlden går mot en allt större specialisering och fragmentisering. Men Arne Rasmussen, lektor vid institutionen för idé- och samhällsstudier vid Umeå universitet, visar att de praktiska frågorna om hur vi ska leva och hur samhället ska organiseras för forskarna tillbaka till hur det hela hänger ihop.

Text: Arne Rasmussen

V

erkligheten är inte uppdelad i olika fält. Teologi och filosofi kan kanske ge skäl varför just de skulle ha en övergripande och organiserande roll. Andra discipliner har svårt att ge sådana skäl, men det hindrar dem inte från att ge sig in på det tomrum som teologins och filosofins reträtt har skapat.

Man ser världen ur den egna disciplinens perspektiv och annan kunskap integreras på det egna perspektivets villkor. Och man gör det i Vetenskapens namn. Man gör anspråk på att representera en form av kunskap som är artskild från andra kunskapsanspråk och kan därför hävda en unik auktoritet. Man vill ge det politiska, ekonomiska och moraliska handlandet en ny vetenskaplig grundval.

Här är Vetenskap inte bara ett praktiskt samlingsnamn för en rad olika forskningsverksamheter, utan en ideologisk storhet där allt från fysik och medicin till historia och litteraturvetenskap uppfattas som olika former av samma sak. Ingen kan säga vad detta gemensamma är. Men begreppets ideologiska roll är viktig. Gray skriver att en sådan föreställning om Vetenskapen med stort V tjänar två syften: ge hopp och censurera. Endast en sådan tro på Vetenskapen stödjer vad han kallar

framstegsmyten, och endast den har förmågan att tysta kättare.

Här ska jag ta som exempel två ledande forskare med stora anspråk, **George Lakoff** (Berkeley) och **Steven Pinker** (Harvard), båda inflytelserika såväl inom vetenskapssamfundet som i den vidare offentligheten. Grunden för deras anspråk är framsteg inom områden som neurovetenskap, psykologi (inte minst evolutionspsykologi),

“en ny förståelse av vad det betyder att vara människa; av vad moral är och varifrån den kommer; av ekonomi, religion, politik, och naturen själv; och till och med av vad naturvetenskap, filosofi, och matematik verkligen är.” Pinkers retorik är inte lika storslagen, men hans ambitioner är inte mycket mindre, och de områden han skriver om inkluderar familj, barnuppfostran, utbildning, politik och ekonomi, våldsanvändning,

Allt från fysik och medicin till historia och litteraturvetenskap uppfattas som olika former av samma sak, men ingen kan säga vad detta gemensamma är.

lingvistik och kognitionsvetenskap. Resultatet blir två mycket olika förståelser av människans natur kopplade till radikalt olika moraliska och politiska hållningar.

Deras ambitioner är inte små. Lakoff ser sin forskning som ett avgörande steg i en ”Ny Upplysning”. Hans egen kognitionsvetenskap ligger vid den forskningsfront som håller på att skapa

könsskillnader, moral, konst och litteratur. Båda påstår att de vetenskapliggör områden av mänskligt handlande och tänkande som hitintills styrts av folkföreställningar, ideologi och religion, akademisk spekulation och dålig vetenskap.

Lakoff hävdar att ”the mind” är kroppsligt, att vårt tänkande till övervägande del är omedvetet och att en stor

Båda påstår att de vetenskapliggör områden av mänskligt handlande och tänkande som hitintills styrts av folkföreställningar, ideologi och religion, akademisk spekulation och dålig vetenskap.

del av vår abstrakta begreppsapparat är metaforisk. Men metaforerna kan utvecklas, kombineras och inramas, inte minst i berättelser, på mycket olika sätt och varierar därför mellan kulturer och subkulturer. Så metaforer, inramningar och berättelser formar sunt förnuft, världsbilder, politik, etik och religion, men också teoretiskt tänkande. I sin största bok, med filosofen **Mark Johnson**, har han analyserat och kritiserat hela den västerländska filosofin från **Aristoteles** till nutida analytisk filosofi och visat vägen mot en radikal rekonstruktion. För en bredare läsekrets har Lakoff dock blivit mest känd för sina böcker om amerikansk politik.

Huvudidén i de senare är att konflikten mellan konservativa och progressiva har sin bakgrund i olika metaforiskt formade världsbilder som inkluderar olika moraliska system. Båda sidorna förstår nationen som en familj med regeringen som förälder, men man utgår från två olika familjmodeller. Den ena kallar han den Strikta Fadermodellen och den andra den Omvårdande Föräldermodellen. Den förra betonar auktoritet och lydnad, den senare empati och omvårdnad, vilket leder till radikalt åtskilda grundhållningar, även om en stor del av befolkningen är "bikonceptuella" och använder den ena modellen i vissa fall och den andra i andra.

Utifrån ett sådant perspektiv diskuterar han ett stort antal politikområden. Hans analys av den ekonomiska sfären är typisk. Den konservativa synen är, enligt Lakoff, att den fria marknaden som en strikt fader belönar den disciplinerade och straffar den odisciplinerade. Politikens regleringar förvränger detta system, skatter straffar dem som handlar rätt och är framgångsrika, regleringar och skatter bör därför avskaffas. De progressiva däremot förstår stat och regering som en

omvårdande förälder, marknaden är enbart ett instrument skapat för att tjäna det gemensamma goda, och skatter är medlemsavgifter som finansierar gemensamma angelägenheter.

Lakoff ger också vetenskapliga skäl till varför den progressiva hållningen rakt igenom är korrekt. Han kan göra detta eftersom hans kognitionsvetenskap förser honom med vad han beskriver som en "högre rationalitet". Han skriver: "Vad som står på spel är den djupaste formen av frihet, friheten att kontrollera våra egna medvetanden. För att kunna göra det, måste vi

Pinker och Lakoff säger ofta att "vi nu vet" x eller y, men de har ofta radikalt olika uppfattningar om vad vi vet och underkänner inte sällan resultaten från varandras forskning. Så osäkerheten börjar redan inom området för deras expertkunskap. Men det är en osäkerhet de sällan erkänner.

göra det omedvetna medvetet." Hans kognitionsvetenskap ger denna frihet. Eftersom dominerande nationalekonomisk teori enligt Lakoff utgår från den Strikta Fadermodellen som vi vet är felaktig, måste ekonomisk teori radikalt rekonstrueras. Han är likaså kritisk mot talet om konkurrens i traditionell evolutionspsykologi, något Pinker försvaret som självklart. Konkurrens är

en i sammanhanget vilseledande metafor som legitimerar konkurrens och egenintresse i det mänskliga samhället. Istället argumenterar Lakoff för en empatins biologi som kan ge en grund för den moraliska hållning som det demokratiska samhället bygger på.

Han menar också att den amerikanska politiska traditionen från revolutionen och framåt till sin natur är progressiv och just därför bättre i överensstämmelse med människans natur än något annat känt alternativ. I centrum står empati, gemensamt ansvar och progressiv frihet. Det amerikanska samhället är ett pågående progressivt frihetsprojekt. Han beskriver konservatismens maktövertagande från **Reagan** och framåt som en slags kupp. Hans språkbruk är närmast apokalyptiskt. Det handlar om gott mot ont. Om de konservativas maktinnehav skulle fortsätta hotas inte bara demokratin utan mänsklighetens själva överlevnad.

När man vänder sig till Pinker möter man en annan värld, trots att de vetenskapligt har liknande bakgrund. Pinker vänder sig mot den sociologiska tanketradition som betonar att vi primärt är socialt formade. Vår biologiska natur sätter gränser och vi är inte alls så formbara som samhällsvetenskaperna.

Han menar att skillnaderna mellan konservativa och progressiva, som han tror i stor utsträckning är medfödda, handlar om en mer tragisk och en mer utopisk vision. De förra uppfattar människan som begränsad och styrd av egenintresse, vilket leder till en skeptisk hållning till storskaliga och radikala försök till social förändring. De senare hävdar att människans "natur" och vårt sätt att tala om denna formas av de samhällen i vilka vi existerar. Tanken på en fixerad mänsklig natur begränsar vår fantasi och legitimerar rådande förhållanden.

Pinker anser att inte minst evolutionspsykologin ger ett visst stöd åt den tragiska visionen. Klassisk nationalekonomi passar också väl ihop med evolutionspsykologi, menar han.

Problemet är bara att vårt naturliga tänkande har svårt att förstå prismekanismen i en komplex marknadsekonomi, vilket han ser som en förklaring till det irrationella motstånd mot den kapitalistiska marknadsekonomin man ofta finner även hos intellektuella, vilket Lakoff är ett exempel på.

Men likt Lakoff beskriver Pinker den amerikanska politiska traditionen som bättre i överensstämmelse med människans natur än andra kända alternativ. Han tolkar dock traditionen på ett helt annat sätt. De amerikanska grundarna förutsatte den tragiska visionen. Deras syn på människans natur är i grunden densamma som den vi finner i den moderna evolutionspsykologin. Därför skapade man ett system med maktindelning; frihet och individens rättigheter sattes i centrum; och ett system som maximerade handel och ekonomisk frihet formades.

Likt Lakoff kan han säga att vår moral är byggd på evolutionärt utvecklade moraliska känslor. Men han är mer skeptisk till dessa känslor än vad Lakoff är. De representerar en förening av rättvisepprinciper, statusföreställningar och idéer om renhet och orenhet som i sin tur ofta blandas med religiösa föreställningar och tabun, till exempel om människovärde. Det är oftast bättre att tänka i termer av kostnader och nytta. Han erkänner dock att evolutionärt utvecklade empatikänslor styrda av förnuftet kan lägga band på mänsklighetens värsta sidor. Man skulle kunna säga att Pinkers försvaret för en tragisk människo- och samhällssyn bygger på att han tar för givet att vi lever i en, åtminstone potentiellt, posttragisk situation. Den liberala demokratin, marknadsekonomin och Vetenskapen har fört oss in i en situation där ett realistiskt förnuft kan styra

samhället. Det är en ömtålig balans vi uppnått. Akademin styrs fortfarande ofta av ickevetenskapliga föreställningar som ger upphov till farliga utopiska förhoppningar. Men hans hopp står ändå till det vetenskapliga förnuftet tillsammans med de begränsningar som den liberala demokratin uppställer. Så vad händer här?

Både Lakoff och Pinker presenterar resultat från detaljerad forskning inom

vriden och ofta extremt polemisk. Man ser mest ideologisk förvrängning och okunnighet hos motståndarna både inom och utom vetenskapen. Den hetska tonen mellan Pinker och Lakoff är bara ett exempel.

Inte blir det bättre av att de är djupt oeniga också inom de områden de faktiskt är specialister på. Pinker och Lakoff säger ofta att "vi nu vet" x eller y, men de har ofta radikalt olika

I Lakoffs termer: de har uppnått en "högre rationalitet". De förstår de mekanismer som vilseleder oss andra. En sådan insikt skulle kunna leda till en mer självkritisk och ödmjuk hållning. Men ofta får det motsatt effekt, minskad självkritik.

olika specialdiscipliner som ligger inom eller nära deras egna specialiteter. De använder sedan dessa resultat, kombinerade med mycket mer selektiv användning av andra discipliner, för att åstadkomma ett slags blandning av samhällsvetenskap, policyanalys, moralisk och politisk teori. Vissa resultat väljs ut, placeras in i större tolkningsramar och relateras till olika praktiska intressen. Vid varje steg finns en lång rad tolkningsmöjligheter vilket gör att slutresultatet kan variera dramatiskt. Basen för deras auktoritet är deras status som ledande företrädare för Vetenskapen. Men det de förmedlar är något annat än deras specialistkunskap. De talar om hur människan och samhället är beskaffat, hur vi ska leva och hur vi kan organisera samhället. Materialet till sina moralisk-politiska hållningar hämtas i mycket större utsträckning från de tolkningsramar de förutsätter än från områdena för den egna expertkunskapen. Men detta diskuterar de sällan och därför blir en stor del av den faktiska motiveringen för deras hållningar utanför den explicita diskussionen. Det gör att debatten blir sned-

uppfattningar om vad vi vet och underkänner inte sällan resultaten från varandras forskning. Så osäkerheten börjar redan inom området för deras expertkunskap. Men det är en osäkerhet de sällan erkänner. Påståendet att Vetenskapen, i kontrast till andra områden av tänkande och handlande, står för en självkritisk och ständigt prövande hållning tillhör den retorik som legitimerar Vetenskapens unika auktoritet, men kan samtidigt, paradoxalt nog, motverka en självkritisk ödmjukhet. För kognitionsvetare antar frestelsen en speciell form. Lakoff och Pinker är experter just på mänsklig språk- och kognitionsförmåga; och menar sig ha en förmåga att förklara och dekonstruera de föreställningar som "andra" har. I Lakoffs termer: de har uppnått en "högre rationalitet". De förstår de mekanismer som vilseleder oss andra. En sådan insikt skulle kunna leda till en mer självkritisk och ödmjuk hållning. Men ofta får det motsatt effekt, minskad självkritik. Man har uppnått, eller är på väg att uppnå, en vetenskaplig förståelse som kan frälsa världen, även om man är oenig om vad denna frälsning innebär. ■